

Nr 36.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten.

Genom en den 21 mars 1952 dagtecknad proposition, nr 181, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

L a g

om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Är riket i krig, skola civilförsvarslagens bestämmelser om skyldighet att fullgöra tjänstgöring i civilförsvaret (civilförsvarsplikt) i den utsträckning Konungen bestämmer äga motsvarande tillämpning beträffande tjänstgöring vid krigsmakten i luftbevaknings-, signal-, sjukvårds-, handräcknings- eller expeditionstjänst eller annan därmed jämförlig tjänst, som icke är förenad med egentliga stridsuppgifter.

2 §.

Under beredskapstillstånd äger Konungen förordna, att sådan skyldighet att tjänstgöra vid krigsmakten, som avses i 1 §, skall föreligga för civilförsvarspliktig. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan huruvida förordnandet skall bestå. Varder förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, skall det samma vara förfallet.

3 §.

Konungen meddelar närmare bestämmelser om tillämpningen av denna lag.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen förordnar.

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för det genom propositionen framlagda lagförslaget, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

I propositionen föreslås lagstiftning av innebörd att civilförsvarspliktiga skola vara skyldiga att under krig fullgöra viss tjänstgöring vid krigsmakten, som icke är förenad med egentliga stridsuppgifter. Under beredskapstillstånd skall Konungen äga förordna att enahanda skyldighet skall föreligga. Beslut därom skall dock underställas riksdagen.

Vid remiss den 22 februari 1952 till lagrådet anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Hedlund*, bland annat följande.

»I samband med tillkomsten av den nu gällande civilförsvarslagen utfärdades den 15 juli 1944 lag om skyldighet i vissa fall för civilförsvarspliktig att tjänstgöra utom civilförsvaret. Lagen var tidsbegränsad till den 1 juli 1949. Den åsyftade att möjliggöra uttagning till tjänstgöring vid krigsmakten av icke krigstjänstskyldiga personer för att frigöra krigstjänstskyldiga för vapentjänst eller för viktiga civila arbetsuppgifter. Lagen angav icke vilken tjänstgöring inom försvarsmakten som skulle fullgöras av de uttagna. Detta avgörande avsågs skola tillkomma Konungen. Enligt motiven avsågs närmast luftbevakningstjänst. Det förutsattes, att lagen icke skulle tillämpas för egentlig vapentjänst.

Under år 1948 hade civilförsvarsstyrelsen hemställt att lagen i likhet med civilförsvarslagen måtte få obegränsad giltighetstid. Förslaget tillstyrktes av samtliga hörda myndigheter. I dåvarande läge föranledde emellertid framställningen icke någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida.

Såsom ett led i den allmänna översynen av den administrativa beredskapen har frågan om ny lagstiftning på området sedermera tagits upp till behandling inom inrikesdepartementet. Yttranden ha sålunda inhämtats över en inom departementet upprättad promemoria med förslag till lagstiftning, i stort sett utformad efter samma linjer som 1944 års lag i ämnet. Härvid har särskilt från militärt håll understrukits behovet av en sådan lagstiftning.

Såsom därvid framhållits måste de skäl, som motiverade 1944 års lag, alltjämt anses vara för handen. Det är sålunda av betydande intresse att kvinnor och icke värnpliktiga män under krig och beredskapstillstånd kunna åläggas tjänstgöra på sådana poster inom krigsmakten att krigstjänstskyldiga vapenföra män frigöras för vapentjänst i egentlig mening. Det är även viktigt att värnpliktiga, som icke äro vapenföra och som med hänsyn till utbildning och kvalifikationer göra det totala försvaret väsentligt större nytta utanför än inom krigsmakten, kunna frigöras från tjänstgöring vid krigsmakten genom att andra än värnpliktiga rycka in på deras tjänster där.

Dessa intressen kunna icke tillgodoses med nuvarande lagstiftning. Den i civilförsvarslagen stadgade civilförsvarsplikten avser endast tjänstgöring i civilförsvaret. Lagen den 30 december 1939 om tjänsteplikt stadgade väl skyldighet (allmän tjänsteplikt) för var och en att under vissa närmare angivna förutsättningar efter myndighets anvisning antaga och utföra arbete för att tillgodose bl. a. krigsmaktens behov av arbetskraft, som icke avsåge vapentjänst. Men denna lag upphörde att gälla med utgången av år 1947. På den tjänstepliktige lade lagen endast sådana förpliktelser, som regelmässigt åvila en arbetstagare i ett vanligt civilt tjänsteförhållande. Möjligheterna att utnyttja tjänstepliktslagen för krigsmaktens intressen voro alltså begränsade. Lagen den 15 juli 1944 om skyldighet i vissa fall för civilförsvarspliktig att tjänstgöra utom civilförsvaret får ses mot bakgrunden av dessa förhållanden. Vad man vid tillkomsten av denna lag främst hade för ögonen var den civilförsvaret närstående luftbevakningens behov av personal.

Då frågan om krigsmaktens behov av personal för avlösning av sådana kategorier, som kunna utnyttjas bättre på andra poster, nu åter aktualiserats, har i departementspromemorian förordats en lagstiftning efter mönster av 1944 års lag. Civilförsvarsstyrelsen anser däremot numera att icke civilförsvarsplikt utan tjänsteplikt bör vara grundval för den tvångsmässiga tjänstgöring som kan komma i fråga. Jag vill då först understryka att vi f. n. icke ha någon tjänstepliktslag. Arbetsmarknadsstyrelsen har visserligen utarbetat ett förslag till en sådan lag, men detta kritiserades under remissbehandlingen på vissa punkter och är alltjämt föremål för övervägande inom socialdepartementet. Förslaget bygger på grundprincipen i 1939 års tjänstepliktslag, nämligen att tjänstepliktiga skulle kunna utnyttjas endast för sådant arbete, som brukar åvila en arbetstagare i ett vanligt civilt tjänsteförhållande. Personal för mera civilt arbete vid krigsmakten skulle sålunda kunna tagas i anspråk med stöd av tjänsteplikt.

Vad övervägandena om den ifrågasatta tjänstepliktslagen kunna leda till kan ännu icke bedömas. Det är emellertid tydligt att lagen liksom 1939 års lag i första hand skall tjäna den rent civila arbetsmarknadens behov av arbetskraft i ett kritiskt läge. Vad försvarsmaktens behov angår kan med säkerhet sägas att tjänsteplikt ej skall gälla för rent militära uppgifter med vapentjänst i egentlig mening. För dem bör uppenbarligen endast krigstjänstskyldig personal komma i fråga. Inom krigsmakten finnas emellertid vid sidan därav många skiftande uppgifter. Goda skäl kunna anföras för att tjänstepliktslagen bör tillämpas för tillgodoseende av civilt betonade behov. Hit höra t. ex. sjukvårds-, expeditions-, förråds-, hantverks- och handräckningstjänst eller med andra ord sådant som förekommer icke blott inom krigsmakten utan även allmänt inom samhällslivet i övrigt under liknande former. Däremot är det synnerligen tveksamt om tjänsteplikt bör utnyttjas för andra uppgifter inom försvarsmakten som, utan att med-

föra skyldighet till vapentjänst i egentlig mening, sakna direkt anknytning till verksamhet inom det civila samhällslivet. Som exempel kunna nämnas luftbevakning, viss annan bevakning, signaltjänst och ordonnanstjänst. Med hänsyn härtill och då som nyss nämnts ett obestriddigt, av överbefälhavaren understruket behov finnes att för sådana sysslor kunna utnyttja icke krigstjänstskyldiga personer, anser jag en särskild lagstiftning för sådant syfte påkallad. Då uppgifterna äro besläktade med civilförsvarets åligganden samt särskilt luftbevakningen, som i första hand torde tillgodos, i hög grad tjäna även civilförsvarets intressen, finner jag det vara naturligt att anknyta skyldigheten till civilförsvarsplikten. Vad civilförsvarsstyrelsen anfört om nackdelarna ur psykologisk synpunkt av en sådan ordning anser jag icke tillräckligt bärande. För den enskildes del torde det vara likgiltigt om han inkallas till tjänstgöring på grund av civilförsvarsplikt eller med stöd av tjänsteplikt. De, som fullgöra sådan tjänstgöring vid krigsmakten varom nu är fråga, torde regelmässigt böra vara beväpnade för att kunna försvara sig, om de oförmodat utsättas för strids handlingar t. ex. från luftlandsatta fientliga förband. Det må f. ö. framhållas, att personalen inom allmänna civilförsvarets ordnings- och bevakningstjänst samt i motsvarande gren av verkskyddet kan vara beväpnad och att denna personal, enligt nyligen utfärdade bestämmelser, är skyldig att under krig utöva även sådan verksamhet för rikets försvar, som eljest åvilar krigsmakten.

På grund härav bör enligt min mening civilförsvarsplikten och icke en allmän tjänsteplikt utgöra grunden för den skyldighet för icke värnpliktiga att tjänstgöra vid krigsmakten, som enligt vad förut sagts bör lagfästas. Jag kan sålunda i denna del ansluta mig till de synpunkter, som framförts i departementspromemorian, och förordar en lagstiftning om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten.

Det är tydligt, att en sådan skyldighet måste begränsas. En oinskränkt tjänstgöringsskyldighet skulle i realiteten innebära en avsevärd utvidgning av värnplikten, vilket givetvis icke är meningen. Syftet med lagen måste vara att personal, som eljest icke skulle vara krigstjänstskyldig, skall kunna tagas i anspråk för speciella uppgifter och icke att den skall kunna utnyttjas generellt inom krigsmakten. Vapentjänst i egentlig mening bör grundas på värnplikt. Vad som åsyftas är luftbevaknings-, signal-, sjukvårds-, handräknings- och expeditionstjänst samt liknande uppgifter, som icke äro förenade med egentliga stridsuppgifter. Huruvida detta bör komma till uttryck i lagtexten kan diskuteras. 1944 års lag innehöll intet därom. Enligt förarbetena förutsattes endast att lagen icke skulle användas för uttagning till vapentjänst. Att lagen var generellt avfattad sammanhängande säkerligen med att den icke skulle träda i funktion utan att Konungen förordnat därom. Det skulle därvid angivas vilken tjänstgöring vid krigsmakten som avsågs. Riksdagen skulle antingen ha samtyckt till

förordnandet, innan det meddelades, eller, om riksdagen ej var samlad, gilla förordnandet i efterhand för att det skulle äga bestånd. Det var alltså sörjt för att riksdagen i varje särskilt fall fick taga ställning till tjänstgöringens art. Förhållandet blir emellertid ett annat om man i fråga om förutsättningarna för lagens tillämpning i krig intager den enligt min mening lämpligare ståndpunkten att skyldighet för civiltjänstgöringspliktiga att tjänstgöra vid krigsmakten då skall inträda automatiskt och icke vara beroende av särskilt förordnande. Med en så utformad lagstiftning måste det redan på förhand vara klart vilka tjänstegrenar som skola tillgodoses genom utnyttjande av civiltjänstgöringspliktiga. Även ur beredskapssynpunkt är detta av värde. Det synes då lämpligt att skyldighetens omfattning så långt möjligt regleras i lagen. Med hänsyn till uppgifternas skiftande natur torde detta bäst uppnås genom en exemplifiering åtföljd av en förklaring att utöver de angivna uppgifterna endast därmed likartade kunna komma i fråga. Den närmare specificeringen får givas i administrativ ordning.

Lagen bör som nämnts utan vidare träda i tillämpning vid krig. Även innan landet kommit i krig kan det emellertid bli nödvändigt att taga civiltjänstgöringspliktiga i anspråk för sådan tjänstgöring, varom nu är fråga. Jag åsyftar härvid närmast sådana lägen, då beredskapstillstånd inträtt, d. v. s. då Konungen förordnat om värnpliktigas inkallande till tjänstgöring för rikets försvar eller säkerhet jämlikt 28 § värnpliktslagen. Konungen bör då också äga förordna, att sådan skyldighet, som avses i den nu föreslagna lagen, skall föreligga för civiltjänstgöringspliktiga. Med hänsyn till att det här gäller en utvidgning av civiltjänstgöringsplikten av ingripande betydelse för de berörda medborgarna bör ett sådant förordnande alltid underställas riksdagen, lämpligen inom en månad från det förordnandet meddelades. Det ankommer därefter på riksdagen att pröva, huruvida förordnandet skall bestå. Utfaller denna prövning negativt, får förordnandet därmed anses ha upphört att gälla.

Vid omedelbar krigsfara, då beredskapslarm kan givas enligt beredskapskungörelsen den 22 juni 1950 (nr 404), torde lagen alltid behöva sättas i tillämpning. För att i sådant läge förenkla förfarandet synes i beredskapskungörelsen böra stadgas att beredskapslarm innebär sådant förordnande om skyldighet för civiltjänstgöringspliktiga att tjänstgöra vid krigsmakten, som avses i lagen. På så sätt uppnås en automatisk tillämpning även för detta fall. Även ett förordnande, som meddelats genom beredskapslarm enligt vad nu sagts, bör underställas riksdagen. Har beredskapslarm givits i anledning av att riket kommit i krig eller har krigstillstånd inträtt efter det larmet givits, förfaller emellertid frågan om underställning.

Lagen, som icke bör vara tidsbegränsad, bör träda i kraft snarast möjligt. Med hänsyn till att tillämpningsföreskrifter lämpligen torde böra ut-

färdas i samband med att lagen träder i kraft synes lämpligt att Konungen förordnar om ikraftträdandet.»

Lagrådet, som vid sin granskning av det remitterade lagförslaget gjorde anmärkning mot den redaktionella utformningen av 2 §, hade icke någon erinran mot det sakliga innehållet.

Det genom propositionen framlagda lagförslaget överensstämmer, frånsett vissa, bland annat av lagrådets uttalande föranledda, redaktionella ändringar, med det till lagrådet remitterade.

Utskottet. Utskottet har icke funnit anledning till erinran mot det genom propositionen framlagda lagförslaget och får därför hemställa,
att riksdagen måtte bifalla förevarande proposition.

Stockholm den 2 maj 1952.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Norman, Wahlund, Sunne, Wistrand, Uhlén, Nerman, Bengtson och Ahlberg;

från andra kammaren: herrar Jacobsson i Igelsbo, Hellbacken, Nilsson i Göteborg, Hagård, Huss och fru Ewerlöf.